

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu

*AİHM’de Görülmekte Olan 53600/20 Esas Numaralı VEREIN KLIMASENIORINNEN
SCHWEIZ VE DİĞERLERİ / İSVİÇRE Davasında ENNHRI Üçüncü Taraf Müdahalesi
Bildiri Çevirisi*

08.11.2021

AİHM 53600/20 ESAS NUMARALI
VEREIN KLIMASENIORINNEN SCHWEIZ VE DİĞERLERİ / İSVİÇRE DAVASINDA
ENNHRI ÜÇÜNCÜ TARAF MÜDAHALESİ BİLDİRİ ÇEVİRİSİ

Avrupa Ulusal İnsan Hakları Kurumları Ağı'nın (ENNHRI), Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) önündeki 53600/20 Esas Numaralı *Verein KlimaSeniorinnen Schweiz ve diğerleri/İsviçre* davasına müdahil olma talebi kabul edilmiştir. Bu kapsamda ENNHRI tarafından ENNHRI üyesi Ulusal İnsan Hakları Kurumlarındaki (UIHK'ler) hukuki altyapıya ilişkin bilgi toplamak için tüm üye ülkelere bir anket gönderilmiştir. Kurumumuz da söz konusu ankete katkı sunmuştur.

İklim konularına ilişkin Duarte Agostinho ve Diğerleri / Portekiz ve Diğerleri davası bağlamında daha önce kapsamlı bir veri toplama çalışması gerçekleştirildiğinden, söz konusu anket, mevcut boşlukları doldurmaya odaklanmaktadır.

Dava, iklim değişikliğinin İsviçre'deki yaşlı insanlar üzerindeki etkisiyle ilgili olup; anket aracılığıyla toplanan cevaplar, aşağıda çevirisine yer verilen ENNHRI'nin hazırladığı metne temel olarak kullanılmıştır.

KISALTMALAR

AİHS / Anlaşma	: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
Taraf Devlet	: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne Taraf Devlet
AİHM / Mahkeme	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
IPCC	: Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli
CO₂	: Karbondioksit
GSYİH	: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
CBDR-RC	:Ortak Fakat Farklılaştırılmış Sorumluluklar ve Göreceli Kabiliyetler Prensibi
GHG	: Sera Gazı
STK	: Sivil Toplum Kuruluşları
BMİHK	: Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konseyi

AİHM'e 53600/20 Numaralı Başvuruya İlişkin Yazılı Gözlemler

Verein Klimaseniorinnen Schweiz Et Autres C. La Suisse

1. İklim Değişikliği Konusunda Devletin Sorumluluğu

1. İklim değişikliğine kümülatif, küresel emisyonlar neden olsa da, bu durum Devletleri kendilerine atfedilebilecek davranışlardan dolayı sorumluluklarından muaf tutmamaktadır. Uluslararası hukuka göre, bir Devletin uluslararası hukuka aykırı bir eylemden doğan sorumluluğu, diğer Devletlerin de aynı eylemden sorumlu olması gerçeğiyle azalmamaktadır.¹ Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) kapsamındaki bir ihlalin gerçekleşmesi, birden fazla Devletin eylemi olabileceği gibi kısmen sorumlu Devletin yargı yetkisi dışında kalan faktörler nedeniyle de gerçekleşmesi mümkün olabilir.² Örneğin, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin (AİHS) 2'nci maddesi ile korunan yaşam hakkı kapsamında, zararın ne olursa olsun meydana gelebileceği durumlarda dahi Devletin sorumluluğu ancak zararı hafifletme imkânı olabileceği durumlarda gündeme gelecektir.³ İklim değişikliğiyle ilgili olarak, Avrupa, Amerika, Asya ve Avustralya'da, atmosferdeki sera gazı konsantrasyonunun (GHG) birikmesine katkıda bulunan devletlerin emisyonları veya politikalarından kaynaklanan zararlardan sorumlu tutulabileceğine dair yeni bir içtihat söz konusudur.⁴ Örneğin, Alman Anayasa Mahkemesi, Almanya'nın "iklim değişikliğini tek başına durduramayacak" olmasına rağmen, diğer Devletlerdeki sera gazı emisyonlarına işaret ederek sorumluluğundan kaçamayacağına karar vermiştir.⁵ Bir başka örnek, Avustralya Federal Mahkemesi, 100 Mt CO₂ emisyonunun, bugün yaşayan Avustralyalı çocuklar için "makul olarak öngörülebilir" bir ölüm veya yaralanma riski oluşturduğu, 2°C'nin

¹ Articles on State Responsibility for International Wrongful Acts UN Doc. A/RES/56/83, 2002, art. 47; Corfu Channel Case (UK and Northern Ireland v. Albania), 09.04.1949, ICJ Reports 1949, p. 23

² Andrejeva v. Latvia [GC] (55707/00), 08.02.2009 § 56 with further references; William Schabas, The European Convention on Human Rights – A Commentary (Oxford University Press, 2015) p. 93.

³ Bljakaj et al. v. Croatia (74448/12) 18.09.2014 § 124 with further references.

⁴ Urgenda v. the Netherlands, ECLI:NL:HR:2019:2007 (Supreme Court of the Netherlands), 20.12.2019, paras. 5.7.1, 5.7.7-5.7.8; Neubauer and others v. Germany, BvR 2656/18 (Federal Constitutional Court of Germany), 24.03.2021, paras. 149, 202-204; Notre Affaire à Tous and Others v. France, no. 1904967, 1904968, 1904972, 1904976/4-1 (Administrative Court of Paris), 03.02.2021, para 34; Commune de Grande-Synthe v. France ("GrandeSynthe I"), no. 427301, (Le Council d'Etat) 19.11.2020 para 12; VZW Klimaatzaak v. Belgium et al., no. 2015/4585/A (First Instance Court of Brussels), 17.06.2021, p. 61; Massachusetts v. EPA, 549 U.S. 497 (Supreme Court of the United States), 02.04.2007, p. 23, Greenhouse Gas Pollution Pricing Act, 2021 SCC 11 (Supreme Court of Canada), 25.03.2021, paras. 188–190; Mathur v. Ontario, 2020 ONSC 6918 (Superior Court of Justice – Ontario, Canada), 12.11.2020; Future Generations v. Ministry of the Environment and Others, STC4360-2018 (Supreme Court of Colombia), 05.04.2018; Shrestha v. Office of the Prime Minister et al., no. 10210, Order no. 074-WO-0283 (Supreme Court of Nepal), 25.12.2018; Leghari v. Federation of Pakistan, W.P. No. 25501/201 (Lahore High Court, Pakistan), 04.09.2015; Sharma and others v. Minister for the Environment (Federal Court of Australia) [2021] FCA 774, 08.07.2021 paras. 86–88, 253, 257.

⁵ Neubauer, paras. 149, 202. See also Urgenda, paras. 5.7.7, 5.7.8; Massachusetts, p. 23 ("A reduction in domestic emissions would slow the pace of global emissions increases, no matter what happens elsewhere").

üzerinde iken "küresel ortalama yüzey sıcaklığındaki en küçük bir artışın bile" art arda gelecek bir dizi felaketin tetikleyicisi olacağı ve 4°C'den daha sıcak bir Sera Dünyası'na sebep olacağı kanaatine varmıştır.⁶ Mahkemenin bu kararı, Hükümetler Arası İklim Değişikliği Paneli'nin (IPCC) her ton CO₂ emisyonunun küresel ısınmayı şiddetlendirdiği, yeni bir felaketin başlangıcı riskiyle ilgili bulgularıyla da tutarlı bir karardır.⁷ Diğer taraftan, sera gazı emisyonları oranındaki kademeli düşüş kayda değer bir adımdır. Örneğin CO₂ emisyonu oranında azalma on yıl içinde küresel yüzey ısınmasını yavaşlatabilir.⁸ Azalmanın ayrıca Avrupa'daki aşırı sıcaklarla ilgili riskler üzerinde "güçlü bir etkisi" olması beklenmektedir.⁹

2. AİHS 34'üncü Madde Kapsamında Mevcut ve Potansiyel Mağdurlar

2.1. Bireyler

2. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi "Bireysel Başvurular" başlıklı 34'üncü madde, *actio popularis*'e (*Doğrudan davaya katılanla/davacıyla ilgisi bulunmasa bile kişiye toplumun genelinin menfaatini ilgilendiren bir konuda doğrudan etkilenmeyen başvuruçulara davaya katılma/dava açma hakkı veren kaide*) izin vermemektedir. Bu ilke, potansiyel ihlallerin bireyi değil de toplumun genelinin menfaati ile ilgisi olması nedeniyle bu meselenin yargı denetimi dışında tutulacağı anlamına gelmemektedir. Nitekim AİHM daha öncesinde, (i) risk bireysel düzeyde belirtilmemiş olsa da, tüm sakinlerin eşit derecede kirliliğe maruz kaldığı bölgelerde ikamet eden bireylerden, (ii) "büyük ölçekte" "çok sayıda sığınmacıyı" ilgilendiren ve (iii) Devletlerin tüm nüfusunu potansiyel olarak etkileyebilecek gizli gözetim tedbirlerinden endişe duyan başvuru sahiplerine bu başvuru hakkını kullanmaları hususunda olumlu bir yaklaşımda bulunmuştur.¹⁰ Sonuç olarak, iklim değişikliğinin tehlikeleri tüm popülasyonları etkileyeceği için belirli başvuru sahiplerinin iklim davalarında yer alması fikri reddedilmemeli ve hatta Alman Anayasa Mahkemesi tarafından belirtildiği gibi, "çok sayıda insanın etkilenmesi,

⁶ Sharma paras. 84, 88, 247, 253, 257; Steffen et al. "Trajectories of the Earth System in the Anthropocene" in PNAS 2018 115 (33) pp. 8252-8259. For an explanation of tipping points, see footnote 28.

⁷ IPCC, AR6 Climate Change 2021 The Physical Science Basis: Summary for Policymakers (SPM), 2021, para. B.2.2, pp. 19–24, 35, 41; IPCC, AR6 Climate Change 2021 The Physical Science Basis: Full report, 2021, para. 11.3.5.

⁸ IPCC, AR6 Climate Change 2021 The Physical Science Basis: FAQs, 2021, pp. 4-103, FAQ 4.2.

⁹ IPCC, AR6 Full Report, 2021, Chapter 12, pp. 12-68.

¹⁰ i) Cordella et al. c. Italie (54414/13 etc.) 24.09.2019 §§ 100–109; Di Sarno et al. c. Italie (30765/08) 10.01.2012 § 81 with further references; Okay et al. v. Turkey (36220/97) 12.07.2005 § 66; ii) M.S.S. v. Belgium and Greece [GC] (30696/09) 21.01.2011 § 255; iii) Centrum for Rättvisa v. Sweden [GC] (35252/08) 25.05.2021 §§ 166-167; Big Brother Watch et al. v. the United Kingdom [GC] (58170/13 etc.) 25.05.2021 §§ 467–472 with further references.

kişilerin kendi temel haklarında bireysel olarak etkilenmelerini engellemez.”¹¹ şeklinde bir kabulü gerektirmektedir. Kanada, Pakistan, Nepal, Kolombiya, Belçika, Hollanda, Fransa ve Amerika Birleşik Devletleri'ndeki mahkemeler, iklim risklerinin yaygınlığına rağmen benzer şekilde i) bireylere, ii) derneklere veya iii) bölgesel kuruluşlara başvuru ehliyeti noktasında statü tanımıştır.¹²

3. 34'üncü maddenin amaçları bakımından AİHM karşısında mağdur olarak nitelendirilebilmesi için, kişinin iddia edilen ihlalden doğrudan etkilenmesi gerekmektedir. İklim zararı hâlihazırda 1,1°C'lik ısınma seviyesinde meydana gelmekte olup;¹³ IPCC'ye göre, sera gazı emisyonları, şimdiden hem dünya çapında hem de Avrupa'da sıcak hava dalgaları, kuraklıklar, yangın havası, yoğun yağış ve sel gibi hava ve iklim aşırılıklarının sıklığını ve yoğunluğunu artırmıştır.¹⁴ Örneğin, Temmuz 2019'da Batı Avrupa'daki sıcak hava dalgaları, iklim değişikliği olmadan olması olağan dışı sıcaklıklar olduğu¹⁵; IPCC tarafından, Avrupa'daki "aşırı sıcakların sıklığı ve yoğunluğunun" "son yıllarda arttığını ve artmaya devam edeceğinin tahmin edildiği" belirtilmektedir.¹⁶
4. Buna ek olarak, AİHM, istisnai olarak, “salt şüpheler veya varsayımlar” yerine “bir ihlalin meydana gelme olasılığına dair makul ve ikna edici kanıtlar” varsa potansiyel ihlallerle ilgili başvurulara izin vermektedir.¹⁷ İddia edilen tehlikenin gelecekte yalnızca varsayımsal olarak gerçekleşeceği yakın tarihli çevre davalarında, bu tür potansiyel mağduriyetler, bireysel başvuruların mağdur statüsüne ilişkin resen değerlendirme olmaksızın, AİHM'in esasa ilişkin incelemesinden çıkarılabilir.¹⁸ Ancak, gelecekteki iklim hasarı riski varsayımsal değil, halihazırda mevcut olup; kümülatif antropojenik CO₂ emisyonları neticesinde gerçekleşen sera

¹¹ Neubauer paras. 110 and 131.

¹² i) Mathur, para. 244; Leghari; Shrestha; ii) Future Generations; VZW Klimaatzaak, pp. 50–51, Urgenda, para. 5.9.2; Milieudéfense v. Royal Dutch Shell, ECLI:NL:RBDHA:2021:5339 (The Hague District Court), 26.05.2021, paras. 4.2.4-5; Notre Affaire à Tous paras. 12–15; iii) Grande-Synthe I, para. 3; Massachusetts, pp. 23–25, note 24, citing 412 U. S. 669 (“To deny standing to persons who are in fact injured simply because many others are also injured, would mean that the most injurious and widespread Government actions could be questioned by nobody”).

¹³ IPCC, AR6 SPM, 2021 paras. A.1 and A.1.2 and IPCC, Special Report on Global Warming of 1.5°C, 2018, pp. 4.

¹⁴ IPCC, AR6 SPM, 2021 paras. A.3.3 ff.; IPCC, AR6 Climate Change 2021 The Physical Science Basis: Regional fact sheet – Europe

¹⁵ Robert Vautard et al., ‘Human Contribution to the record-breaking June and July 2019 heatwaves in Western Europe’, Environmental Research Letters, 2020, 15 (094077).

¹⁶ IPCC, AR6 Regional fact sheet – Europe, 2021.

¹⁷ Asselbourg et al. v. Luxembourg (dec.) (29121/95) 29/06/1999 with further references.

¹⁸ Taşkin et al. v. Turkey (46117/99) 10.11.2004 § 113; Tatar c. Roumanie (67021/01) 27.01.2009 §§ 85–87; Hardy and Maile v. the United Kingdom (31965/07) 14.02.2012 § 187–191 with further references; ECtHR, Guide sur l’environnement, 31.08.2021, § 67.

gazı kaynaklı iklim değişikliği ile küresel ısınma arasında yadsınamaz derecede doğrusal bir ilişki söz konusudur.¹⁹ Dolayısıyla, İnsan Hakları Konseyi, etkilenme riskinin teorik bir olasılıktan çok daha fazlası olduğundan hareketle sera gazı kaynaklı deniz seviyesindeki yükselme tehdidi altındaki bir adaya döndükten sonra hayatı risk altında olduğunu iddia eden bir bireyin mağduriyetini kabul etmiş; "varsayımsal" değil, "gerçek bir çıkmaz" olduğu yönünde kanaat bildirmiştir.²⁰ Ulusal mahkemeler tarafından da bir bölgede hâlihazırda mukim olanları, gelecek nesilleri veya yurtdışında yaşayanları etkileyen tehlikeli iklim değişikliği riskine ilişkin benzer sonuçlar çıkarılmıştır.²¹ Yaygın iklim hasarı olasılığı göz önüne alındığında, Anlaşmaya Taraf Devletlerin yargı yetkisi içindeki herhangi bir kişi "potansiyel olarak risk altındadır".²² En azından, "doğrudan etkilenme riski olan kişiler" potansiyel mağdur olarak nitelendirilecektir.²³ i) çocukların, ii) yerli halkların, iii) yaşlıların ve iv) kadınların, iklim değişikliği nedeniyle erken ölüm ve sağlık etkilerine karşı özellikle savunmasız olduğu tespit edilmiştir.²⁴

5. Ayrıca, AIHM, i) iddia edilen acı çekme riskinin "ciddi ve onarılamaz nitelikte" olduğu veya ii) iddia edilen ihlalin özelliklerinin bulunduğu ve "etkili bir şekilde karşı konulamaz" durumlarda, gözetim önlemlerinin gizliliği gibi, doğrudan etkilenmenin ispatının imkânsız olduğu hallerde potansiyel mağduriyeti kabul etmiştir.²⁵ Benzer şekilde, iklim değişikliğinin özelliklerini tanımlamak, mevcut emisyonların sebep olduğu bireye yönelik tehditlerin önümüzdeki on yıl ve daha uzun süreli görünürlüğünü zorlaştırmaktadır.²⁶ Geçmişte gerçekleşen emisyonlar nedeniyle gelecekte gerçekleşecek ısınmalar şimdiden bilinmekte olup; 1,1°C'lik mevcut sıcaklık artışı, bugün yayılan sera gazlarının, 1,5°C veya 2°C (çok altında) hedeflerin ulaşılabilir olup olmadığını belirlemektedir.²⁷ 1,5°C'yi aşan riskler, küresel ısınmayı

¹⁹ IPCC, AR6 SPM, 2021, pp. 5 and 36.

²⁰ HRC, Teitiota v. New Zealand, CCPR/C/127/D/2728/2016, 07.01.2020, para. 8.4–8.6. See also Massachusetts, p. 23 ("The risk of catastrophic harm, though remote, is nevertheless real.")

²¹ Urgenda, para. 5.6.2; Milieudefensie, para. 4.2.4; VZW Klimaatzaak, pp. 50–51; Neubauer paras. 96–99, 101–102, 108–110; Sharma paras. 4, 297, 488.

²² Mutatis mutandis, Centrum for Rättvisa [GC] § 167 with further references.

²³ Open Door et al. v. Ireland [Plenary] (14234/88) 29.10.1992 § 44; Burden v. the United Kingdom [GC] (13378/05) § 34

²⁴ i) UNICEF, The climate crisis is a child rights crisis, 2021; Sharma §§ 289 ff. ii) Human Rights Council, Human Rights and Climate Change, Res. 29/15 22.07.2015, p. 2 iii) OHCHR, Analytical study on the promotion and protection of the rights of older persons in the context of climate change, 2021. iv) Basu, High ambient temperature and mortality: a review of epidemiologic studies from 2001 to 2008, Environmental Health, Vol. 8, 16.09.2009, 40.

²⁵ j) Soering v. the United Kingdom [Plenary] (14038/88) §§ 90–91, ii) Centrum for Rättvisa [GC] §§ 166–169 with further references.

²⁶ IPCC, AR6 Full Report, 2021, pp. 5–88, 4–91 ff. and 5–120; IPCC, AR6 FAQ, 2021 FAQ 4.2, 4.6.

²⁷ IPCC, AR6 SPM, 2021, para. B.1 and pp. 17–18.

büyük ölçüde hızlandırmaktadır. Ayrıca beraberinde, Dünya'nın iklim sisteminde ani ve geri dönüşü olmayan değişikliklere yol açacak olan permafrostun erimesi, büyük okyanus akıntılarındaki değişiklikler gibi basamaklı devrilme (tipping point / iklimin denge mekanizmalarının artık çalışmaması) noktalarını da tetiklemektedir.²⁸ Bu nedenle, yalnızca bugün, bireyselleştirilmiş riskleri göstermek zor olsa da ancak bununla ilgili farkındalık, bu kritik eşğin üzerindeki “ciddi ve onarılamaz” zararın önüne geçebilme gücüne sahiptir.

6. AİHM, mağdur şartının “katı” bir şekilde uygulanmaması gerektiğini, “aşırı biçimci” bir yorumun, hak temeline dayanan korumayı “etkisiz ve yanıltıcı” hale getireceğini belirtmiştir.²⁹ Aşırı sera gazı emisyonlarının insan hakları etkileri halen önlenebilirken ve bunları önleyici etkili tedbirler getirilmemekle birlikte, karbon bütçesi (ortalama sıcaklıklardaki artışın 2°C altında tutulabilmesi için insanlar tarafından atmosfere salınabilecek CO₂ miktarı) aşılırsa, iklim değişiklikleri geri dönülemez bir aşamaya geldiğinde; iklim davalarında, “doğrudan etkilenme” kriterinin katı bir şekilde uygulanması, bireyleri hakkaniyete aykırı şekilde AİHS’in uygulama mekanizmasından mahrum bırakacaktır.³⁰ Özetle, iklim davalarında potansiyel mağduriyetin kabulü hali, AİHM’in yerleşik istisnalarının altında yatan nedenlerle uyumlu olup, başvuru sahiplerinin mağdur sıfatının kabulü halinde hakların etkili bir biçimde korunmasını sağlayacaktır.

2.2. Temsilcilerce Gerçekleştirilen Şikayetler

7. Genel olarak dernekler, kendilerine talimat verilmişse üyelerinin kişisel haklarını temsil edebilirler ancak sadece derneğin hakları doğrudan etkilenmişse dernek adına şikâyette bulunabilirler.³¹ Ancak bu öncül, iklim durumlarında mutlaka geçerli değildir. Sera gazı emisyonlarının etkileri uzun vadedir ve yasal olarak harekete geçme ehliyetine sahip olmayan çocukları ve gelecek nesilleri ve ayrıca yaşa özel menfaatleri zedelenebilir olan yaşlıları etkilemektedir. Bu kimselerin menfaatleri “ortak çıkarlar doğrultusunda kamu politikası temelli

²⁸ Tipping points are “critical thresholds in a system that, when exceeded, can lead to a significant change in the State of the system, often with an understanding that the change is irreversible”, see IPCC, 1.5°C Report, 2018, pp. 262–264; IPCC, AR6 SPM 2021, para. C.3.2 and table SPM.1 at p. 18. See also Neubauer, paras. 21, 161; Sharma, paras. 51, 249.

²⁹ Aksu v. Turkey [GC] (4149/04, 41029/04) § 51 with further references.

³⁰ Urgenda, para. 5.7.9 with respect to ECHR Article 13.

³¹ Identoba et al. v. Georgia (73235/12) 12.05.2015 § 45 with further references

sorunları belirleyen” AİHS Sistemi tarafından korunmaya devam edecektir.³² Temsilci şikâyetleri, bu grupları etkileyen geri dönüşü olmayan uzun vadeli iklim zararlarına karşı hakların etkin bir şekilde korunmasını sağlamanın tek pratik yolu olabilmektedir. Temsil eksikliğinin ciddi hak ihlallerinin incelenmesini engelleyeceği ve Devletlerin AİHS kapsamında hesap vermekten kaçabileceği durumlarda, temsilci şikâyetlerine izin verilmesi başvurulabilecek tek yol gibi gözükmektedir.³³

8. Çevre örgütlerinin daha önce 2’nci ve 8’inci maddeler uyarınca üyelerinin çıkarlarını temsil etmelerine izin verilmemiş olsa da, Greenpeace E.V.³⁴ In Gorraiz Lizarraga dosyasında AİHM, “Dernekler gibi kolektif organlara başvuru, çıkarlarını etkili bir şekilde savunabilmek için mevcut olan erişilebilir araçlardan biri, bazen tek yoldur.” şeklinde görüşte bulunarak “mağdur” teriminin “çağdaş toplum koşulları ışığında evrimsel bir şekilde” yorumlanmasının önemini vurgulamıştır.³⁵ Derneklerin temsili eylemleri Avrupa’da ortak bir nokta olup; “çoğu Avrupa ülkesinin mevzuatı tarafından kabul edilmektedir”.³⁶ Derneklerin oynadığı temel rol, 1998 tarihli Aarhus Sözleşmesi’nin çevresel konularda bilgiye erişim, halkın katılımı ve adaletle ilgili 9/3 maddesinde de kabul edilmektedir.³⁷ İlgili madde Taraf Devletlerin çevre dernekleri için adalete erişimi aşırı derecede kısıtlayan kriterler getirmesini yasaklamaktadır.³⁸ Belçika ve Hollanda iklim davalarında iç hukukları kapsamındaki daimi gereklilikleri STK’ların başvuru hakkını kabul etmek yönünde yorumlamıştır.³⁹ Benzer şekilde, başka diğer mahkemeler de STK’lara mevcut ve öngörülen iklim zararı temelinde GHG emisyon politikalarına itiraz etme hakkı vermiştir.⁴⁰ Ortaya çıkan içtihat ve uzun vadeli yapısal iklim hasarının takibi

³² Konstantin Markin v. Russia [GC], (30078/06) § 89. The protection of common interests is reflected in the ECHR Preamble recital 5 and Articles 33 and 37 § 1 in fine. See also Tulkens, *Le temps de l’action*, 2021, available here: <https://www.nhri.no/en/2021/le-temps-de-laction/>

³³ Centre for Legal Resources on Behalf of Valentin Câmpeanu [GC] (47848/08) 17.07.2014 § 112. See also the ECHR Article 37 § 1 in fine.

³⁴ Greenpeace E.V. et al. v. Germany (dec.) (18215/06) 12.05.2009, p. 4.

³⁵ Gorraiz Lizarraga et al. V. Spain (62543/00) 27.04.2004 § 38.

³⁶ Ibid, § 38.

³⁷ The Aarhus Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-Making and Access to Justice in Environmental Matters (1998) is adopted by all but six parties to the ECHR. See Tatar §§ 111, 118 and Association Burestop 55 et al. v. France (56176/18 etc.) 01.07.2021 § 54.

³⁸ See United Nations Economic Commission for Europe Implementation, *The Aarhus Convention: An Implementation Guide*, 2014, pp. 58 and 194 ff and e.g. Aarhus Compliance Committee, 16 June 2006, Communication ACCC/C/2005/11 UN Doc. EPE/MP.PP/C.1/2006/4/Add.2, paras. 34-40.

³⁹ VZW Klimaatzaak, p. 53-55; Urgenda, para. 5.9.2.

⁴⁰ Greenpeace Nordic Ass. Et al. v. Norway, HR-2020-2472-P (Supreme Court of Norway), 22.12.2020, para. 165; Urgenda, para. 5.9.3; Milieudefensie, para. 4.2.5; VZW Klimaatzaak, p. 54; Notre Affaire à Tous paras. 10–15; Grande-Synthe I, para. 6. Conversely, Neubauer, para. 136; Friends of the Irish Environment paras. 7.6, 7.21–7.24.

yapılmadığında AİHM'in denetiminden kaçabileceği gerçeği, temsili şikâyetleri desteklemektedir.

3. Yaşam Hakkı, Özel Hayata ve Aile Hayatına Saygı Gösterilmesi Hakkı ve Konut Hakkı

3.1. 2'nci madde (Yaşam Hakkı) ve 8'inci maddenin (Özel Hayata Ve Aile Hayatına Saygı Gösterilmesi Hakkı) Uygulanabilirliği

9. 2'nci madde kapsamında, yaşam hakkına yönelik tehditlere karşı etkili bir caydırıcılık sağlayan bir çerçeveyi benimsemeye yönelik birincil pozitif yükümlülük, yaşam hakkının “tehlikede olabileceği” evleviyetle doğası gereği tehlikeli faaliyetler bağlamında geçerlidir.⁴¹ Sera gazı kaynaklı iklim değişikliği doğası gereği tehlikelidir. BM Anlaşma Organları, iklim değişikliğinin, yaşam hakkına yönelik “en acil ve ciddi tehditlerden” birini oluşturduğu konusunda uyarmaktadır.⁴² Hollanda, İrlanda, Norveç, Almanya, Fransa, ABD, Kanada, Kolombiya, Nepal ve Avustralya'daki Yüksek Mahkemeler, iklim değişikliğini insan yaşamı için gerçek ve ciddi bir tehdit olarak kabul etmektedir.⁴³

10. İkincil yükümlülük olarak önleyici operasyonel tedbirler almak, hayati riskin “ciddi, gerçek ve acil” olmasını gerektirmekte olup⁴⁴; yalnızca uzun vadede gerçekleşebilecek riskleri içermektedir.⁴⁵ AİHM, riskin öngörülebilir olup olmadığını dikkate alarak “derhal” teriminin esnek bir şekilde uygulanması gerektiğini belirtmiştir.⁴⁶ 15'inci madde bağlamında AİHM, “yakınlık şartının, bir Devletin önlem almadan önce afetin gerçekleşmesini beklemesini gerektirecek kadar dar yorumlanamayacağını” belirtmiştir.⁴⁷ Benzer şekilde, Birleşmiş Milletler Uluslararası Adalet Divanı, “uzun vadede ortaya çıkan bir tehlikenin, tespit edilir edilmez yakın olarak kabul edilebileceğini”, “bu tehlikenin yaşam hakkına yönelik

⁴¹ Nicolae Virgiliu Tănase v. Romania [GC] (41720/13) 25.06.2019 § 135 with further references.

⁴² HRC, General Comment No. 36 on Article 6 Right to Life, 2018, para. 62; Joint Statement by CESCR, CEDAW, CMW, CRC and CRPD, Human Rights and Climate Change, UN Doc. HRI/2019/1, para. 3; CRC, General Comment No. 15 on the right of the child to the enjoyment of the highest attainable standard of health, UN Doc. CRC/C/GC/15, para. 50.

⁴³ Urgenda, para. 5.6.2; Friends of the Irish Environment v. Ireland Appeal No: 205/19 (Supreme Court of Ireland) 31.07.2021 paras. 1, 3.6; Greenpeace Nordic Ass. paras. 45–55, 167; Neubauer paras. 147–148; Grande-Synthe I, para. 3; Notre Affaire à Tous paras. 16 ff.; Massachusetts, p. 23; Greenhouse Gas Pollution Pricing Act, para. 171; Future Generations, p. 34; Shrestha, pp. 5, 11; Sharma, paras. 247, 257.

⁴⁴ Nicolae Virgiliu Tănase § 136; Brincat § 82 (“serious”); Budayeva § 146 (“threat to their physical integrity”); ECtHR, Guide sur l’environnement, p. 8.

⁴⁵ Önerıldız v. Turquie [GC] (48939/99) 30.11.2004 §§ 98–101; Budayeva et al. v. Russia (15339/02 etc.) 20.03.2008 §§ 147–158; Kolyadenko et al. v. Russia (17423/05 etc.) 28.02.2012 § 171; Brincat et al. V. Malta, (60908/11 etc.) 24.07.2014 §§ 103–117.

⁴⁶ Kurt v. Austria [GC] (62903/15) 15.06.2021 §§ 175–176.

⁴⁷ A et al. v. the United Kingdom [GC] (3455/05) 19.02.2009 § 177.

gerçekleşmesi, ne kadar uzak olsa da, kaçınılmaz” olduğu yönünde kanaat belirtmiştir.⁴⁸ Benzer şekilde, 8’inci madde de yalnızca kirlilik veya rahatsızlık yaratma tanımından, yalnızca "doğrudan, acil ve önemli" risklerin değil; aynı zamanda gelecekte meydana gelecek çevresel risklerin neticesinde meydana gelecek ihlaller de kastedilmiştir.⁴⁹ Dolayısıyla, madde 8, “yirmi ila elli yıl içinde gerçekleşebilecek” öngörülebilir varsayımsal risklere ve ayrıca aniden gerçekleşecek bozulma riski durumlarında da uygulanmaktadır.⁵⁰

11. 1.5 veya 2°C'nin üzerindeki tehlikeli iklim değişikliği riskinin ciddi, gerçek ve acil olduğu inkâr edilemez bir gerçektir. İklim değişikliği, yaşam ve fiziksel bütünlük için, özellikle de savunmasız bireyler söz konusu olduğunda gerçek, gizli ve potansiyel bir risk oluşturmaktadır.⁵¹ İlk olarak, sera gazı kaynaklı ısınmanın gerçek seviyeleri (1,1°C) yaşam ve refah için ciddi bir tehdit oluşturmaktadır. İkinci olarak, CO₂ emisyonları ve emisyonların gelecekteki ısınma etkileri arasındaki ilişki nedeniyle, 1,5°C'yi aşma riski zaten gizli olarak mevcuttur. Üçüncü olarak, emisyonlardaki her kademeli artış, 1,5 veya 2°C'nin üzerindeki potansiyel ısınma riskini ve devrilme noktalarının tetiklenmesini artırmaktadır. Bu risklerin ciddiyeti, Devletlerin şu anda sera gazı emisyonlarını azaltma hızına dayanmaktadır. Sera gazı emisyonlarında “anında, hızlı ve büyük ölçekli azalmalar” olmadıkça, ısınmayı 1,5°C ile sınırlamak ulaşılamaz olmaktadır ve bu sıcaklık eşliğinin ılımlı emisyon senaryolarında bile 2030 yılına kadar aşılması muhtemel gözükmektedir.⁵² Devletlerin kendi yetki alanlarındaki kişilerin “hayatlarını korumak” için önleyici bir yükümlülüğü olduğundan -1.5°C veya alternatif olarak 2°C (çok altında) eşiklerini aşan emisyonların önlenebileceği zamandaki azaltımın yapılması Devletlerin sorumluluğudur. Azaltımın ertelenmesi ise bu görevi amaçsız hale getirecektir.

12. Bu görüşler, gelişen hukuk bilimine yansımaktadır. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konseyi, bir ülkenin sular altında kalma riski gerçekten “aşırı” bir durum olduğundan “risk gerçekleşmeden önce” hakkın zarar görebileceğini belirterek, iklim değişikliğinden kaynaklanan “yaşama yönelik makul ölçüde öngörülebilir tehditlere” Kişisel ve Siyasal Haklar

⁴⁸ ICJ, Case Concerning the Gabčíkovo-Nagymaros Project (Hungary v. Slovakia), 25.09.1997, para. 54

⁴⁹ Hardy and Maile §§ 188–189 with further references. ECtHR, Guide sur l’environnement, para. 67.

⁵⁰ Ibid, § 73; Taşkin §§ 107, 111–114; Tatar, §§ 197, 111 («prévisible»).

⁵¹ IPCC, AR5 Climate Change: Impacts, Adaptation, and Vulnerability, 2014, p. 721 and references in footnote 24

⁵² IPCC, AR6 PPT SPM, p. 3; IPCC, AR6 SPM, 2021, para. B.1 ff., p. 18; IPCC, 1.5°C Report, 2018, para. B.1

Uluslararası Sözleşmesi madde 6'nın uygulanması yönünde karar vermiştir.⁵³ Hollanda Yüksek Mahkemesi, tehlikeli iklim değişikliğinin, bundan birkaç on yıl sonra gerçekleşecek olsa bile, “Hollandalıların yaşamlarının ve refahının ciddi şekilde tehlikeye girebileceği” konusunda gerçek ve acil bir risk oluşturduğuna hükmetmiştir.⁵⁴ Benzer şekilde, Alman Anayasa Mahkemesi, Almanya'nın “iklim değişikliğinin yol açtığı risklere” karşı, 1,5°C 'in üzeri ile 2°C'nin çok altında, risklerin geri dönülemez süreçlere sebep olacağını da belirterek mevcut ve gelecek nesillerin “yaşam ve sağlığını koruma” yükümlülüğü olduğuna karar vermiştir.⁵⁵ Fransa Danıştay'ı da, iklim değişikliğinin ciddi sonuçları 2030 veya 2040'tan önce ortaya çıkmaya bile, günümüzde etkili önleyici tedbirlerin yokluğu nedeniyle gecikmeden harekete geçilmesi gerektiğini kabul etmiştir.⁵⁶ Sıcaklık dalgalanmalarının acil bir risk teşkil etmediğini savunan ve küresel ısınmanın 2040'tan önce 1.5°C'yi geçmeyeceği veya 2°C'nin üzerindeki ısınmayı önlemek için hala zamanın olduğunu belirten önerme böylelikle karşılaştırmalı hukuk tarafından desteklenmemektedir ve söz konusu önerme IPCC'nin tutarlı bulgularıyla çelişmektedir.

3.2. 2'nci ve 8'inci madde Kapsamındaki Pozitif Yükümlülükler

13. 2'nci madde, Devletleri etkili bir “yasama ve idari çerçeve” benimsemeye ve “kamuyu korumak” için “uygun önlemleri” uygulamaya mecbur bırakmıştır. Bu görev “insan yaşamına yönelik potansiyel risk düzeyi ışığında” görülmelidir.⁵⁷ Pozitif yükümlülüklerin kapsamı, ilgili risklere ve bunları azaltma olanaklarına bağlıdır.⁵⁸ Aynı şekilde 8'inci madde, Devletleri özel hayat ve aile hayatı hakkını korumak için “makul ve uygun önlemleri” almaya zorlamaktadır.⁵⁹ Ayrıntılı ve titiz verileri kullanarak etkili korumayı nasıl sağladığını açıklama sorumluluğu Devlete aittir.⁶⁰ Bu görevlerin önleyici niteliği, Asselbourg ve Tatar örneğindeki gibi AİHM'in

⁵³ HRC, General comment no. 36, paras. 18, 62; Teitiota, para. 9.11.

⁵⁴ Urgenda, paras. 5.2.2. and 5.6.2

⁵⁵ Neubauer, paras. 146, 148, 108

⁵⁶ Grande-Synthe I, para. 3 and Conclusions, M. Hoyneck, rapporteur public, p. 18. See also Massachusetts, p. 18 (“EPA’s steadfast refusal to regulate greenhouse gas emissions presents a risk of harm to Massachusetts that is both ‘actual’ and ‘imminent.’”)

⁵⁷ 7 Kotilainen et al. v. Finland (62439/12) 17.09.2020 § 67 with further references. See also HRC, General Comment No. 36 para. 18 and the InterAmerican Court on Human Rights, Advisory Opinion (OC-23/17) para. 149

⁵⁸ 58 Kotilainen § 67 with further references.

⁵⁹ Hatton et al. v. The United Kingdom [GC] (36022/97) 08.07.2003 § 98 with further references.

⁶⁰ Öneriyildiz § 89; Budayeva, § 132; Cordella §§ 161, 173; Dubetska et al. v. Ukraine (30499/03) 12.02.2011 §§ 145, 155; Jugheli et al. v. Georgia (38342/05) 13.07.2017 § 76 with further references. Similarly, Urgenda, para. 5.3.3.

ihtiyat ilkesine dayanmasıyla vurgulanmaktadır.⁶¹ Tehlikeli iklim değişikliğini engellemenin tek yolu sera gazı emisyonunu hızla net sıfıra indirmek olduğu için Devletler emisyonu azaltmakla yükümlüdürler. Bununla beraber, Devletlerin engellenemeyen veya maruz kalınan iklim değişikliğine uyum sağlama yükümlülüğü de olabilir, ancak sadece uyum sağlamaya dayanmak “tamamen yetersiz” olacaktır.⁶²

14. Devletlere çevresel davalarda bir takdir payı tanınmıştır.⁶³ Bununla birlikte, iklim değişikliği bağlamında bu takdir payı dört faktör sebebiyle muhtemelen daha dardır: (i) İklim değişikliği insan uygarlığı için varoluşsal bir tehdittir,⁶⁴ (ii) bu risk “insan yapımı” ve “hafifletilmeye açıktır”,⁶⁵ (iii) ihtiyat ilkesi, ciddi ve geri döndürülemez iklim değişikliğini önlemek için tam bilimsel kesinlik olmasa bile ihtiyati tedbirler almayı gerektirir⁶⁶ ve (iv) nesiller arası eşitlik ilkesi, mevcut nesillerin, emisyonları azaltmak gibi büyük bir yükümlülüğü değiştirilemez bir şekilde gelecek nesillere yüklenememesini gerektirir.⁶⁷ Nitekim Venedik Komisyonu tarafından belirtildiği gibi, demokratik bir toplumda gelecek nesillerin uzun vadeli çıkarları yeterince korunamayacağı için iklim davalarında adli kontrol mekanizmalarının tesisi gerekmektedir.⁶⁸ Ayrıca AİHM’in Anlaşmaya Taraf Devletlere “imkânsız ve orantısız bir yük” yükleme tereddüdünün aşılabilmesi, kalan karbon bütçesinin tükenmesini ve beraberinde gelecekte emisyon azaltım yükünün imkânsız ve orantısız hale gelmesine sebebiyet verecektir. Sonuç olarak, Hollanda Yüksek Mahkemesi ve Alman Anayasa Mahkemesinin ifade ettiği gibi Devletlere tehlikeli iklim değişikliğini önlemek için kesilmesi gereken asgari emisyon oranında değil, emisyonları azaltım araçlarının seçiminde takdir payı verilmelidir.⁶⁹

⁶¹ Asselbourg (dec.), p. 7; Tâtar §§ 109, 112

⁶² Neubauer, para. 157; Urgenda, para. 7.5.2

⁶³ Hatton § 101 from 2004 describes the margin of appreciation as “wide”, while Cordella § 158 from 2019 describes it as narrower (“certaine”).

⁶⁴ The “preservation of human society and civilisation” is the ultimate objective of the Council of Europe (Statutes, preamble, recital 1; ECHR, preamble, recital 3). Mutatis mutandis, Evans v. the United Kingdom [GC] (6339/05) 10.04.2007 § 77.

⁶⁵ Budayeva §§ 135 and 137. See also Sharma, para. 293 (“none of this is the fault of nature itself”) and IPCC, AR6 SPM 2021, pp. 5 and 36

⁶⁶ The precautionary principle is recognised in, inter alia, UNFCCC Art. 3.3, Principle 15 of the Rio Declaration and TFEU Art. 191(2). Domestic climate judgements have also taken the principle into account, see e.g. Neubauer, para. 229, Urgenda paras. 5.3.2 and 5.6.2, Sharma paras. 254–256

⁶⁷ ICJ, Whaling in the Antarctic (Australia. v. Japan), 06/02/2014 Rep. 226, Separate Opinion by Judge Trindade, para. 47; Paris Agreement Preamble recital 11; Neubauer paras. 146, 183, 192 and 205; Sharma, para. 293; Leghari, para. 13; Shrestha, p. 11; Future Generations, p. 34

⁶⁸ Venice Commission, Opinion No. 997/2020, 09/10/2020, para. 114. Similarly, Neubauer, paras. 146, 183, 192, 205-206.

⁶⁹ Urgenda, para. 8.2.7 and Neubauer paras. 207, 229 and 249. See mutatis mutandis, Budayeva §§ 134, 135; Önergyildiz § 107: Greenpeace E.V., p. 4.

- 15.** Tehlikeli iklim değişikliği eşiğini ve korunan haklara yönelik tehditleri azaltmak için gerekli asgari emisyon kesintisi oranını belirlemek için AİHM mevcut en iyi bilimsel arařtırmalardan⁷⁰ ve bağlayıcı olan veya olmayan özel uluslararası normlardan yararlanmalıdır.⁷¹ IPCC raporlarının ve 2015 Paris Anlaşmasını da içeren⁷² 1992 Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'nin yansıttığı ortak nokta böylece AİHS'in 2'nci ve 8'inci maddeleri kapsamındaki yükümlülükler hakkında bilgi vermektedir.⁷³
- 16.** Mevcut en iyi bilimsel araştırma tekniklerine dayanarak yaşama hakkı ve fiziksel bütünlüğün korunması amacıyla tehlikeli iklim değişikliğinin önlemesi için kritik sıcaklık eşiğinin 1,5°C olduğu ispatlanmıştır. Bu konu, Taraf Devletlerin küresel sıcaklık artışını maksimum 2°C'nin çok altında ve mümkünse 1,5°C ile "sınırlandırmak için çaba sarf etmek" konusunda anlaştıkları Paris Anlaşması'nın 2'nci maddesinin 1-a fıkrasında yansıtılmaktadır. 2021 IPCC raporunda onaylanan 2018 IPCC raporundaki yeni görüşler, sıcaklık artışının 2°C yerine 1,5°C ile sınırlandırılmasının insanlar için riskleri önemli ölçüde azaltacağını ortaya koymaktadır.⁷⁴ Bu raporlar, 1,5°C'nin insan yaşamını ve sağlığını korumak için gerekli hedef olarak giderek daha fazla anılmasını sağlayarak siyasi ve hukuki mutabakatı değiştirmektedir.⁷⁵ 1.5°C hedefi, bu nedenle, Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'nin 2'nci maddesi ve Paris Anlaşması'nın amacı olan, insanlık üzerinde "önemli zararlı etkileri" olan "tehlikeli" iklim değişikliğinin önlenmesi için güncellenmiş bilimsel fikir birliğini yansıtmaktadır.
- 17.** IPCC, gerekli minimum emisyon kesinti oranıyla ilgili olarak, küresel ısınmayı 2°C ile sınırlamak için sanayileşmiş ülkeler için 2020 yılına kadar sera gazı emisyonlarında 1990 seviyelerine göre minimum %25-40'lık bir azalma belirlemiştir. Hollanda Yüksek Mahkemesi, Alman Hukukunda zımnen onaylanmış olan, Devletin 2020 yılına kadar emisyonları azaltma konusundaki asgari yükümlülüğünün bu aralığın alt sınırında olduğunu değerlendirmiştir.⁷⁶

⁷⁰See e.g. Brincat § 112; Cossey v. the United Kingdom, (10843/84) 27.09.1990 § 40 with further references; Fretté v. France, (36515/97) 26.02.2002 § 42; S.H. & Ors v. Austria [GC] (57813/00) 03.11.2011 §§ 97-118.

⁷¹ 1 Demir and Baykara v. Turkey [GC] (34503/97) 12.11.2008 §§ 69-86 with further references. In an environmental context, see Tatar § 112.

⁷² 2 All State Parties to the ECHR are also parties to the UNFCCC, and all but Turkey have ratified the Paris Agreement.

⁷³ Urgenda, paras. 7.2.1-7.2.11; Greenpeace Nordic Ass. paras. 56-60; Grande-Synthe I paras. 9, 12; Neubauer paras. 3-10, 158 ff., 209-210.

⁷⁴ IPCC, 1.5°C Report, 2018, pp. 177-181, IPCC, AR6 SPM 2021, pp. 19-24.

⁷⁵ 75 Milieudefensie paras. 2.3.3, 4.4.27; Urgenda, para. 4.3; Friends of the Irish Environment, para. 3.4; Regulation (EU) 2021/1119, 09.07.2021 (European Climate Law) preamble recital 3; Climate Change Act (2020) [Denmark] art. 1.2; Prop. 182 L (2020-2021) [Norway], p. 3.

⁷⁶ 6 Urgenda, para. 8.2.7; Family Farmers v. Germany, VG Berlin, 31.10.2019 – 10 K 412.18, pp. 25 and 27; Neubauer, paras. 137, 154-170.

IPCC ayrıca, ısınmayı 1,5°C ile sınırlamak için 2030 yılına kadar sera gazı emisyonlarında 2010 seviyelerine göre %45 küresel azalma ve 2050 yılına kadar net sıfır emisyon belirlemiştir.⁷⁷ Ancak Devletlerin “ortak fakat farklılaştırılmış sorumluluklar ve ilgili imkanlara sahip olması” (CBDR-RC) “Ortak Fakat Farklılaştırılmış Sorumluluklar ve Göreceli Kabiliyetler Prensi” nedeniyle gelişmiş ülkelerin bu küresel ortalamanın üzerinde bir oranda kesinti yapması gerekmektedir.⁷⁸ Ortak bir araştırma, iklim değişikliği ve kişi başına düşen GSYİH konusunda tarihsel sorumluluğu ayarlarken, gelişmiş Devletlerin 1.5°C eşiği sebebiyle sahip oldukları küresel karbon bütçesini aşmamaları için 2030 yılına kadar net sıfır emisyona ulaşmaları gerektiğini öne sürmektedir.⁷⁹ Isınmayı 1,5°C ile sınırlamak için kalan küresel karbon bütçesi 400 milyar ton CO₂ (%67 şans) veya 500 milyar ton CO₂'tir. (%50 şans).⁸⁰ Bu bütçeler hızla tükenmektedir. Paris Anlaşması kapsamındaki mevcut tüm ulusal yükümlülükler uygulanırsa bile, 500 milyar ton CO₂ karbon bütçesinin %89'u 2030'dan önce yine de tükenecek ve 2030 sonrası emisyonlar için yalnızca bir yıllık emisyon (55 milyar ton CO₂) bırakılacaktır.⁸¹

18. Ayrıca, belirli bir yıla kadar sera gazı nötrlüğü ve orta seviye azaltma hedefleri tek başına yeterli olmayacaktır; çünkü Alman Anayasa Mahkemesi tarafından belirtildiği gibi, aradan geçen dönemde ne kadar sera gazı salınabileceğini belirten herhangi bir tespit bulunmayacaktır.⁸² AİHM, devletlerden hayatın ve özel hayatın korunması için “kabul edilen düzenleyici çerçevenin etkin işleyişini sağlamalarını” talep ettiğini hatırlatmıştır.⁸³ Benzer verimlilik hususları, ulusal mahkemeleri planlanan sera gazı azaltım oranının, ulusal karbon bütçeleri açısından yeterince belirlenmiş ve gerçekçi olup olmadığını incelemesine yol açmıştır. Alman Anayasa Mahkemesi, Almanya'nın kişi başına düşen karbon bütçesinin, gelecekteki özgürlükler pahasına 2030 yılına kadar muhtemelen aşılabileceğini tespit etmiş ve Devleti kalan karbon bütçesi içinde iklim nötrlüğüne yönelik belirli bir azaltım yolu tasarlamaya ve uygulamaya mecbur bırakmıştır.⁸⁴ Benzer şekilde, İrlanda Yüksek Mahkemesi ve Fransız

⁷⁷ IPCC, 1.5°C Report, 2018, pp. 11-12.

⁷⁸ UNFCCC, Art 3.1, Art 4.1; Paris Agreement, Preamble, Art 2.1, 4.1, 4.2, 4.3 and 4.4.

⁷⁹ Rajamani et al. “National ‘fair shares’ in reducing greenhouse gas emissions within the principled framework of international environmental law” in *Climate Policy*, 2021, p. 17. Similarly, the Climate Action Tracker (CAT) has developed a methodology for determining the ‘fair share’ of a country, available at https://climateactiontracker.org/documents/874/CAT_202109_RatingMethodology_FullDescriptionNewSystem.pdf.

⁸⁰ IPCC, AR6 SPM 2021, p. 38.

⁸¹ UNFCCC, Nationally determined contributions under the Paris Agreement, FCCC/PA/CMA/2021/8, 17.09.2021, para. 14; Neubauer paras. 233, 234.

⁸² Neubauer paras. 155, 156.

⁸³ Smiljanić v. Croatia (35983/14) 25.03.2021 § 66 with further references.

⁸⁴ Neubauer paras. 183, 214–225, 229, 232–234, 243, 255.

Mahkemeleri, emisyon azaltımlarına yönelik yerel planların yargı denetimine izin verecek kadar spesifik olmadığına veya yerel iklim hedeflerini karşılayamadığına karar vermiştir.⁸⁵ Paris İdare Mahkemesi ayrıca, kümülatif emisyon azaltım gecikmeleri kaçınılmaz olarak kalan karbon bütçesini tükettiğinden, Devletin önceki hedefleri karşılayamadığı durumlar düşünülerek gelecekteki hedeflerin dikkatle incelenmesi gerektiğini kaydetmiştir.⁸⁶ Ayrıca, iklim değişikliği çerçevelerinin etkin işleyişini sağlamak ve vatandaşların azaltım çabalarının etkilerini “önceden tahmin etmelerini ve değerlendirmelerini” sağlamak için 8’inci madde kapsamında etkin yargı denetiminin temeli olarak bağımsız uzman iklim konseylerine gerek duyulmaktadır.⁸⁷ Son olarak, Hollanda Yüksek Mahkemesi ve Alman Anayasa Mahkemesi, Devletlerin atmosferden CO₂'yi uzaklaştırmak için çoğu henüz gelişim aşamasında olan karbon negatif teknolojilerine güvenemeyeceklerini ihtiyat ilkesinin gereği olarak belirtmektedir.⁸⁸ Bu teknolojilere güvenmek, “ısınmayı 1,5°C ile sınırlandırma kapasitesi için büyük bir risktir” ve “tehlikeli ve yüksek riskli bir yaklaşımdır”.⁸⁹

19. Yukarıda verilen bilgilere dayanarak, Devletler tarafından CBDR-RC ilkesi göz önünde bulundurularak, en kısa sürede IPCC'nin azaltım oranlarına uygun olarak küresel ısınmayı 1,5°C ile sınırlamak; karbon nötrlüğüne ulaşmak için gerçekçi bir azaltım yolunun benimsenmesi ve uygulanması gerektiği saygıyla sunulmuştur.

4. AİHS Madde 6 Kapsamında İklim Davalarında Adalete Erişim

20. 6/1 maddesi, iç hukuk tarafından tanınan bir “medeni hak” hakkında tartışılabilir gerekçelerle “gerçek ve ciddi” bir anlaşmazlık olduğunda geçerli olmaktadır. Vatandaşların yaşam hakkını veya fiziksel bütünlüğünü korumayı amaçlayan ulusal hükümlerin “medeni” bir karaktere sahip olduğu bilinmektedir.⁹⁰ Buna ek olarak, yargılamanın sonucu, söz konusu hak için “doğrudan

⁸⁵ 5 Friends of the Irish Environment paras. 9.2 and 9.3, Commune de Grande-Synthe v. France (“Grande-Synthe II”), no. 427301, (Le Council d'Etat) 01.07.2021 paras. 3–6; Notre Affaire à Tous paras. 30–34, Article 4.

⁸⁶ Notre Affaire à Tous paras. 30–31 and Article 4.

⁸⁷ 7 Hardy and Maile § 220 with further references. Implicitly, Neubauer, para. 220; Friends of the Irish Environment paras. 6.40–6.49 ff.; Notre Affaire à Tous, para. 30; Grande-Synthe II, para. 4. See also Leghari, para. 8.iii; CNCDH, A-2021-6, p. 29, no. 20.

⁸⁸ Neubauer, para. 33 and Urgenda, para. 7.2.5. See also, mutatis mutandis, Sharma, para. 256.

⁸⁹ 9 IPCC, 1.5°C Report 2018, pp. 96, 121; IPCC, AR6 FAQ 2021 FAQ 5.3, DNV’s Energy Transition Outlook 2021 (ES p. 4).

⁹⁰ Athanassoglou et al. v. Switzerland [GC] (27644/95) 06.04.2000 § 44 with further references.

korumaya yönelik” olmalıdır.⁹¹ STK’lar tarafından getirilen çevre koruma davalarında bu kriterlerin esneklik ile uygulanması gerekmektedir.⁹² Nükleer kazaların varsayımsal risklerinin aksine,⁹³ iklim değişikliği hâlihazırda bireyleri etkilemektedir. Her sera gazı azaltımının tehlikeli iklim değişikliğiyle mücadele üzerinde olumlu bir etkisi olduğundan, Devletlerin azaltım politikaları, halkının yaşamı ve sağlığı için “doğrudan belirleyici” olmaktadır.⁹⁴ Nitekim Fransa, Almanya, Hollanda ve Belçika’daki mahkemeler, Devletlerin, yaşam hakkını ve fiziksel bütünlüğü korumak için emisyonları azaltmaya yönelik genel çabalarına meydan okuyan davalara bakmıştır.⁹⁵ Bu tür davaların aynı zamanda genel çevresel zararlar da ilgili olması, onları medeni haklar için “doğrudan belirleyici” olmaktan uzaklaştırmamaktadır.⁹⁶

21. 6’ncı maddeye uymak için mahkemeye erişim hakkının “yanıltıcı” değil “pratik ve etkili” olması gerekmektedir.⁹⁷ Dolayısıyla, ulusal mahkemelerin i) bir davanın esası hakkında, başvuranın artık davanın sonucuyla bir ilgisi olmadığı geç bir zamanda karar vermesi halinde veya ii) başvuranın çıkarlarının ve haklarının zaman içinde kaybolup kaybolmayacağına dikkate alınmaması halinde 6’ncı madde ihlal edilmiş sayılmaktadır.⁹⁸ İklim değişikliği bağlamında, devrilme noktalarının ve gecikmeli ısınmanın (delaying warming) birleşimi, tehlikeli iklim değişikliğinin ancak bugün önlenebileceği anlamına gelmektedir. Kritik 1.5°C eşliğinin aşılmasını önlemek için var olan karbon bütçesi aşılmadan önce, yaşam hakkını ve fiziksel bütünlüğü korumayı amaçlayan davalarda usule ilişkin sınırlamalar yargı denetimini engellerse, mahkemeye erişim hakkının özü zarar görecektir.

5. AİHS Madde 13 Kapsamında İklim Davalarında Etkili Bir Çözüm Hakkı

22. 13’üncü madde, başvuranın AİHS kapsamındaki haklarının ihlal edildiğine dair savunulabilir bir iddiası olduğunda uygulanabilmektedir. Bu koşul, 34’üncü madde kapsamındaki mağdur şartı ile yakından ilgilidir.⁹⁹ Bu Beyan’ın 2.1 bölümünde belirtildiği gibi, bireyler tehlikeli iklim

⁹¹ Athanassoglou § 43. See also *Okyay v. Turkey* (36220/97) 12.07.2005 § 66–69.

⁹² *Association Burestop* 55, § 54 with further references.

⁹³ Athanassoglou § 51 with further references.

⁹⁴ *Urgenda*, para. 5.7.8; Massachusetts, p. 23.

⁹⁵ *Notre Affaire à Tous*; *Grande-Synthe I and II*; *Neubauer*; *Urgenda*; *VZW Klimatzaak*.

⁹⁶ See e.g. *Gorraiz* §§ 45–47; *Taskin* § 133.

⁹⁷ *Zubac v. Croatia* [GC] (40160/12) 05.04.2019 §§ 76–79 with further references.

⁹⁸ i) *Gallico c. Italie* (53723/00) 28.06.2005 §§ 31–34 with further references, ii) *Ronald Vermeulen c. Belgique* (5475/06) 17.07.2018 § 58.

⁹⁹ *Leander v. Sweden*, (9248/81) 26.03.1987 § 77 and *Hatton* § 137.

değişikliğinin fiili veya potansiyel mağdurları olarak kabul edilebilmektedir. Bununla birlikte, Alman, Hollanda ve Belçika mahkemelerinin 2'inci ve 8'inci maddelerin veya benzer anayasal hakların ihlaline ilişkin benzer davalara bakmış olmaları, AİHS kapsamındaki iklim değişikliği şikâyetlerinin en azından “tartışılabilir” olduğunu açıkça göstermektedir.¹⁰⁰

23. 13'üncü maddenin gerekliliklerine uymak için, bir hukuk yolu, mahkemelerin “AİHS kapsamındaki tartışılabilir bir şikâyetin esasını ele almasına ve uygun bir çare sağlamasına” izin vermelidir.¹⁰¹ Ayrıca, bir hukuk yolu, ihtilaf konusu olan duruma doğrudan çözüm getirebilmeli ve “ilgili AİHS şikâyetinin özüyle ilgilenmelidir”.¹⁰² Yükümlülüğün kapsamı şikâyetin niteliğine bağlı olduğundan, bazı şikâyetler ancak önleyici bir hukuk yolu ile etkin bir şekilde ele alınabilir.¹⁰³ Bu, i) çözüm yolunun insan haklarına yönelik potansiyel olarak geri döndürülemez zararı önlemesi veya ii) zamanlamanın çözüm yolu için önemli olması şeklinde gözlemlenebilmektedir.¹⁰⁴ Bu Beyan'ın 4'üncü bölümünde de bahsedildiği gibi bulunan çare karbon bütçesi aşıldıktan sonra incelenirse etkinliğini kaybetmiş olacaktır. Bu nedenle, Hollanda Yüksek Mahkemesi, 13'üncü maddenin, iklim değişikliğinin ciddi ve geri döndürülemez sonuçlarından kaynaklanan yaşam ve özel yaşam haklarının gelecekte ciddi şekilde ihlal edilmesini önleyebilecek bir çare gerektirdiğini değerlendirmiştir.¹⁰⁵

24. Son olarak, bölüm 2.2'de belirtildiği gibi, AİHM, özellikle birden fazla nesli etkileyen çevre koruma söz konusu olduğunda, davaların yerel mahkemelere götürülmesinde derneklerin oynadığı önemli rolü giderek daha fazla kabul etmektedir.¹⁰⁶ Bu nedenle AİHM, bu Beyan'ın 2.2 bölümünde atıfta bulunulan ilgili uluslararası ve karşılaştırmalı hukuk göz önünde bulundurarak, derneklerin 13'üncü madde etkili bir iç hukuk yolunun gereği olarak çevre konularında başvuru hakkını kullanma yetkisinin tanınmasına saygıyla davet etmektedir.

¹⁰⁰ Neubauer paras. 147–148; Urgenda, paras. 4.2–4.7. and 5.6.2; VZW Klimaatzaak, p. 61.

¹⁰¹ Kudla v. Poland [GC], (30210/96) 26.10.2000 § 157 with further references.

¹⁰² M.S.S. [GC] § 291.

¹⁰³ Kudla [GC] §§ 157–159.

¹⁰⁴ i) Čonka v. Belgium (51564/99) 05.02.2002 § 79 with references, ii) Kuppinge v. Germany (62198/11) 15.01.2015 § 137 with references.

¹⁰⁵ Urgenda paras. 5.5.1–5.5.3 and 5.7.9.

¹⁰⁶ Association Burestop 55, § 54.